

opravdavali zloporabu i pokolj Židova reduciranjem njihove vrijednosti na životinjski status. Upravo je gledište da su neki ljudi životinje, opravdavalo ropstvo, podjarmljivanje žena, istrebljenje američkih Indijanaca, eugenički pokret i, konačno, holokaust. Patterson upozorava na opasnosti gubitka osjetljivosti za životinjske patnje citiranjem filozofa Theodora Adorna: "Auschwitz počinje kad god netko pogleda na klaonicu i misli: to su samo životinje". Osobito naglašava kako uporaba pejorativnih zoomorfizama dehumanizira ljude i otvara put njihovom tlačenju, porobljavanju i ubijanju. Slijedeći tu premisu, autor razrađuje tvrdnju kako su američke klaonice postale model za plinske komore u nacističkoj Njemačkoj te, riskirajući uvredljiva tumačenja, iznosi stav da je jednako zvjerstvo ubijanje životinja za hranu, sport i znanost. U prvim poglavljima knjige opisuje pojavu ljudi kao dominantne vrste i njihovu dominaciju nad ostalim stanovnicima Zemlje, na što nastavlja ideološki okvir kojim se opravdava povijesna podjela svijeta na "viša" i "niža" bića. Opisujući povijest mesne industrije u Americi, usustavljene u proces industrijaliziranog klanja, Patterson se osvrnuo na utjecaj Henryja Forda na Hitlera i nacističku Njemačku. Tako iznosi i dosad nepoznatu ulogu klaonice u povijesti moderne industrije: navodi Fordovo priznanje kako ga je upravo posjet čikaškoj klaonici inspirirao na stvaranje pokretne vrpce za masovnu proizvodnju automobila. U četvrtom se poglavlju upućuje na kontinuitet američke eugenike prema njemačkoj eugenici i njemačkom etničkom čišćenju uporabom usporedbi s principima stočarstva, u kojem se uzgajaju najpoželjnije životinje, dok se ostale kastriraju ili ubijaju. Patterson nadalje opisuje zajedničke značajke američkih i njemačkih centara za ubijanje, bilo da je riječ o klaonici ili logoru smrti, kao što su: što brže i učinkovitije izvođenje operacija; modernizacija konačnog dijela operacije koja odvodi žrtve u smrt; postupanje sa starijima, bolesnima i ozlijeđenima te rješavanje problema ubijanja mladih žrtava. Raspravlja se i o ulozi životinja u njemačkim logorima (Auschwitz je imao vlastitu klaonicu, a Treblinka "zološki vrt") i o Hitlerovu odnosu prema životinjama. Posljednji dio knjige iznosi svjedočanstva židovskih i njemačkih aktivista za životinjska prava, čiji su životi, posredno ili neposredno, obilježeni holokaustom. Izdvaja se poglavlje o eksploataciji i klanju životinja kao učestaloj književnoj temi nobelovca Isaaca Bashevisa Singera. Analizom njegovih djela prati se razvoj autorove svijesti o okrutnosti prema životinjama, njegova rana sklonost vegetarijanstvu te stajališta o mesu i holokaustu. Patterson nije zaobišao ni esej Edgara Kupfera-Koberwitza "Die Tierbruder" [životinjska braća], napisan tijekom njegova zatočeništva u koncentracijskom logoru Dachau, a u obliku niza pisama prijatelju u kojima mu objašnjava zašto ne jede meso strastveni je zagovor za prestankom nasilja. Knjigu zaključuju razmišljanja Christe Blanke, aktivistice za životinjska prava i bivše luteranske svećenice, koja primjećuje kako je "prije 130 godina crkva šutjela na trgovinu robovima, jer su oni samo crnci. Prije 50 godina crkva je šutjela, jer su oni bili samo Židovi. Danas crkva šuti, jer su oni samo životinje."

Snježana KLOPOTAN

Linda Dégh, Legend and Belief, Dialectics of a Folklore Genre, Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, 2001., 498 str.

Već i naslov nove knjige Linde Dégh – za kojim su davne 1980. godine, doduše na razini poglavlja, posegnuli i urednici zbornika u njezinu čast – naznačuje da je riječ o monografiji u kojoj autorica, oksimoronski rečeno, iscrpno sažima svoje dugogodišnje istraživanje pripovjednih folklornih žanrova, napose pre-

daje. Naime, upravo je pod naslovom *Predaja i vjerovanje* Linda Dégh prije tridesetak godina u suradnji sa suprugom Andrewom Vázsonyijem objavila jedan od članaka koji su, kako to napominje u uvodniku, najavili i usmjerili ovu knjigu. No, dok je odnos između

predaje i vjerovanja u tom članku bio određište, on u ovoj knjizi funkcionira kao polazište. Krećući od teze da vjerovanje čini predaju ideološki osjetljivim fenomenom, odnosno, od pretpostavke da je predaja kulturno i povijesno usidren žanr, Dégh na gotovo petsto stranica dokumentira i interpretira predaju kao folklorni žanr artikuliran u raznorodnim oblicima, značenjima i izvedbama.

Združujući interes za usmeno pripovijedanje, značajan za njezine ranije radove s istraživanjem odnosa između folklora i masovnih medija kojem je posvetila svoju knjigu *American Folklore and the Mass Media* (1994), Dégh se u *Predaji i vjerovanju* bavi doslovce negdašnjim i sadašnjim predajama u Sjevernoj Americi i Europi. Iscrpana elaboracija izvoda, opsežni i raznovrsni primjeri, polemički ton i otvorenost prema različitim epistemološkim koncepcijama neke su od značajki ove polifone knjige, u kojoj su autobiografski odlomci ravnopravni s, recimo, osvrtima na različite teorijske koncepcije, kao i s komentarima aktualne raspre o načelima i zadacima folkloristike. Knjiga je podijeljena na šest poglavlja na koja ću se u nastavku ukratko osvrnuti.

Dégh u prvom poglavlju određuju temu, pristup, izvore i korpus te načinje raspravu problemskih parova kao što su vjerovanje i vjerodostojnosti ili pak sadašnjosti i prošlosti. U drugom poglavlju autorica se bavi uporabnom vrijednošću pojmova kao što su folklor, tradicija, usmenost, vjerovanje i zbilja te pitanjima klasifikacije, katalogizacije i diferencijacije predaje u odnosu na druge folklorne žanrove. U njemu, između ostaloga, propituje postavke i implikacije tijekom proteklih dvjesta godina aktualnih definicija predaje. Raspravu o ideološkim, teorijskim i metodološkim prijeporima dosadašnjih pristupa i određenja zaključuje "dekonstrukcijom" novine navodno svojstvene tzv. novim, urbanim predajama, točnije, osvrtom na onu skupinu tekstova koji su, zahvaljujući ponajprije radovima Jana Harolda Brunvanda, u izvanakademskim krugovima stekli status propulzivne folklorističke teme.

U trećem poglavlju, zaokupljenom odnosom između teksta i konteksta, Dégh zastupa tezu da se o tekstovima predaja ne može govoriti ni kao o isključivo usmenim oblicima niti kao o formama koje se jednostavno mogu izdvojiti iz komunikacijske situacije. U njemu iscrpno piše o značajkama usmenih (razgovornim, lokaliziranim i dr.) i neusmenih (predaje u lokalnim novinama, promidžbenim pismima i dr.) aktualizacija predaja, ulazeći istodobno u polemiku s kontekstualnom folkloristikom. Dégh, riječju, smatra da su folkloristi, uključivši se u raspravu o društvenim značenjima, zapostavili razlikovno folkloristička pitanja o inačicama tekstova, kreativnosti, maštovitosti i dr. Za autoricu knjige *Predaja i vjerovanje* kontekstualizirati, dakle, ponajprije znači postaviti fenomen unutar kulturnog sustava koji ga je proizveo. Drugim riječima, prema Dégh kontekstualizirati predaju znači interpretirati je iz očista pripovjedača, dakako, shvaćenog kao čvorišta različitih aspekata pripovijedanja i ispriopovijedanog. Upravo pripovjedačima i pripovjedačicama Dégh posvećuje četvrto poglavlje. U tom poglavlju autorica problematizira stožerne folklorističke koncepcije pripovjedača, ali i povezanost društvenog vrednovanja pripovijedanja predaja i sveprisutnosti toga žanra u suvremenom društvu, te, konačno, u Sjevernoj Americi popularnu predodžbu da su pripovjedači predaja mahom mladi. Predaja, piše Dégh, ne korespondira s umjetnošću, nego sa znanjem i to znanjem u kojem svi sudjeluju jer je većina ljudi imala iskustvo koje se aktualiziralo kao predaja. Nakon analize medijski i dobno diferenciranih pripovjedačkih skupina, autorica se usredotočuje na repertoarske, izvedbene i društvene značajke pripovjedačice i egzorcistkinje BarBare Lee. U petom poglavlju Dégh na primjerima predaja o kućama s duhovima analizira odnos između predaje i vjerovanja, zatim predaje i prostora, predaje i turizma i sl., pridajući osobitu pozornost analizi autobiografskih pripovijesti koje započinju s iskazom: "Živio/živjela sam u kući s duhovima". Pritom se usredotočuje na

odnos koji pripovjedači tih predaja imaju prema ispriповijedanom, hijerarhiju likova tih predaja i sl.

Dégh knjigu zaključuje poglavljem koje podupire na početku ovoga prikaza izrečenu tezu o autocitatnoj potki knjige *Predaja i vjerovanje*. U tom se poglavlju Dégh, naime, osvrće na kritiku što su je ona i njezin suprug prije tridesetak godina uputili davno formuliranom Andersonovu zakonu samoispravka prema kojem je, uvjetno rečeno, stabilnost folklornih tekstova povezana s repetitivnošću kojoj je izložen primatelj, odnosno, budući pošiljatelj. Uvjerljivom argumentacijom Dégh i ovom prigodom prokazuje krive premise i metodološke promašaje na kojima se temelji Andersonov zakon, iznoseći pritom i alternativno rješenje, točnije, sažimajući postavke znamenite višetunelske teorije, koju je prije tridesetak godina formulirala zajedno s Vázsonyjem i koja, kao i knjiga *Predaja i vjerovanje*, u središte folklornog procesa postavlja pojedinca i kreativnost.

Marijana HAMERŠAK

Ülo Valk, The Black Gentleman, Manifestations of the Devil in Estonian Folk Religion, Suomalainen Tiedekatemia, Helsinki 2001., 217 str. (FF Communications No. 276)

Premda u *Predgovoru* Ülo Valk upućuje kako bi *sada* napisao drukčiju studiju, usmjeravajući istraživanja na kulturni i društveni kontekst vremenâ iz kojih datiraju estonski folklorni zapisi o vragu (većina folklornih zapisa kojima se autor koristi zapisana je između 1888. i 1940. godine), riječ je o *vraški* dobro osmišljenoj monografiji o manifestacijama vruga, najpopularnijeg lika estonske narodne tradicije,

u kontekstu zapadnoeuropske kršćanske demonologije i folklorâ *drugih* naroda, pri čemu je u analizi vražjih manifestacija, kao i u njihovoj statističkoj frekvenciji, rabio *Motif-Index of Folk Literature* Stitha Thompsona. Valkova knjiga *The Black Gentleman: Manifestations of the Devil in Estonian Folk Religion* [Crni gospodin: manifestacije vruga u estonskoj narodnoj religiji] objavljena je 2001. godine kao djelomice prerađena disertacija što ju je obranio 1994. godine na Tartuskom sveučilištu, i prvotno je publicirana na estonskom jeziku 1998. godine.

Sigurno okrilje u interpretaciji (vizualnih) manifestacija vruga (*kurat*) u estonskoj narodnoj religiji Ülo Valk pronalazi *samo* u trima *glavnim* žanrovima u kojima se pučko vjerovanje o navedenom *demonskom* biću najizravnije reflektira; riječ je o predajama (pridodajem kako Valkovo upućivanje na *predaje* označuje *fabulate*), memoratima i vjerovanjima, naglašujući kako je na *vražje* manifestacije uglavnom nailazio u predajama, i stoga je tipičan/tipiziran ikonogram estonskoga vruga kreiran u tome žanru. Tragom odabira navedene žanrovske trijade upućuje kako nije uzeo u obzir pojavnost vruga u bajkama, u čijim je svjetovima njegova uloga i *vizualija* fantastičnija, egzotičnija i grotesknija, budući da je riječ o fantaziji koja ne upućuje *samo* na religijsku stvarnost. (Navodim sinonimne nazive *vrag/đavao* budući da je u *našem* jeziku *vrag* arhaičan oblik koji je potisnut pod utjecajem Crkve grčkom riječju *diábolos/đavao*.) Analizom 1723 folklornih tekstova s 1874 primjera *vizualnih manifestacija* (*visibilis apparitio*) vruga – s obzirom da nekoliko vjerovanja sadrži više od jednog načina pojavnosti vruga – Ülo Valk *vražje* demonstracije klasificira u četiri kategorije: antropomorfne manifestacije vruga, zoomorfne, fantastične (u okviru kojih dominira satirski tip) i vrag u obličju neživih predmeta ili prirodnih fenomena. Detektira kako je satirski tip vruga dominantniji u vjerovanjima, a, naravno, najfantastičnije vizualije/kreacije vruga pronalazi u memoratima. Pritom je manifestacije vruga u estonskoj narodnoj religiji poredao prema statističkoj frekvenciji: antropomorfne manifestacije (58,9%), zoomorfne (20,8%),